

נשיא ומייסד
הרב שאול ישראלי זצ"ל

מופק בסיוע של:
ההסתדרות הציונית העולמית
המחלקה לשירותים רוחניים בתפוצות

חֶמְדַּת יָמִים HEMDAT YAMIM

כי תבוא תשע"ג

פרשת שבוע

וְאָמַרְתָּ אֵלָיו - שְׂאִינְךָ כְּפִי טוֹבָה (רש"י, דברים כ"ו ג)

הרב יוסף כרמל, ראש כולל "ארץ חמדה"

פרשתנו פותחת בפסוקים הבאים:

"וְהָיָה כִּי תָבֹא אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר יִקְנֶה אֶלֶּהֶיךָ נִתְּנָן לָךְ נִחְלָה וְיִרְשָׁתָהּ וְיִשְׁבַּתָּ בָּהּ: וְלָקַחְתָּ מִרְאשִׁית כָּל פְּרֵי הָאָדָמָה אֲשֶׁר תָּבִיא מֵאֶרֶץ אֲשֶׁר יִקְנֶה אֶלֶּהֶיךָ נִתְּנָן לָךְ וְשָׂמַתָּ בְּשָׂנְאֵי הַחֵלֶקֶת אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר יְקֹנֶה אֶלֶּהֶיךָ לְשָׂכָן שְׂמוֹ שֵׁם: וּבָאתָ אֶל הַכֹּהֵן אֲשֶׁר יִהְיֶה בַּיָּמִים הָהֵם וְאָמַרְתָּ אֵלָיו הַגְּדִמְתִּי הַיּוֹם לִיקְנֶה אֶלֶּהֶיךָ כִּי בָאתִי אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְקֹנֶה לְאַבְתָּיִנוּ לְתֵת לָנוּ: ... וְשָׂמַחְתָּ בְּכֹל הַטּוֹב אֲשֶׁר נִתְּנָן לָךְ יְקֹנֶה אֶלֶּהֶיךָ וְלִבִּיתְךָ אִתָּה וְהִלְוִי וְהִגֵּר אֲשֶׁר בְּקִרְבְּךָ: כִּי תִכְלֶה לַעֲשׂוֹת אֵת כָּל מַעֲשֵׂי תְבוּאָתְךָ בְּשָׁנָה הַשְּׁלִישִׁת שָׁנַת הַמַּעֲשֵׂר וְנִתְּתָה לְלוֹוֵי לַגֵּר לְיִתּוֹם וְלְאִלְמָנָה וְאָכְלוּ בְשַׂעְרֶיךָ וְשָׂבְעוּ: וְאָמַרְתָּ לְפָנַי יְקֹנֶה אֶלֶּהֶיךָ בְּעֶרְתִּי הַקֹּדֶשׁ מִן הַבַּיִת וְגַם נִתְּתָיו לְלוֹוֵי וְלַגֵּר לְיִתּוֹם וְלְאִלְמָנָה כְּכֹל מִצְוֹתֶיךָ אֲשֶׁר צִוִּיתִנִּי לֹא עֲבַרְתִּי מִמִּצְוֹתֶיךָ וְלֹא שָׁכַחְתִּי" (דברים כ"ו א-ג).

הפרשיה הראשונה עוסקת בהבאת הביכורים והפרשיה השניה עוסקת במילוי החובות בתחום הפרשת המעשרות הן ללוים והן לעניים.

בדברינו לשנת תשס"ד עסקנו בנושא כפיות הטובה, הפעם נרחיב בענין חשוב זה מכיוון שונה. החובה להכיר טובה באה לידי ביטוי בהתייבבות לפני הכהן בבית המקדש "וְהִלְכָתָּ אֶל הַמָּקוֹם" שמשמעותה התייבבות "לְפָנַי יְקֹנֶה אֶלֶּהֶיךָ". האפשרות להתייבב בבית המקדש היא פועל יוצא של הנהגה ציבורית ושלטון עצמי (גם אם הוא מוגבל, כפי שהיה רוב ימי הבית השני). לאנשים פרטים אין אפשרות ואסור לבנות את בית המקדש. זו מצווה ציבורית ואי אפשר לקיימה על ידי יחידים. חלק מההתייבבות דווקא בבית המקדש, משמעותה הודאה לקב"ה גם על עצמאותנו, המאפשרת לנו בנין ועבודה בבית המקדש. (מבחינה היסטורית ברור שכלל שהייתה יותר עצמאות מדינית, כך האפשרות לעבוד את הקב"ה בבית המקדש היתה יותר פשוטה. במשך תקופה ארוכה בימי בית ראשון, בלחץ מעצמה זרה, בית המקדש הפך למרכז אלילי).

גם בימינו עלינו לזכור ולהזכיר שמציאותה של מדינת ישראל, היא המאפשרת לנו חיי רווחה גם מבחינה רוחנית ולימוד תורה (גם בימים של קיצוצים בתקציב הישיבות) וגם מבחינה סוציאלית ודאגה לגר, ליתום ולאלמנה (וגם בזמן קיצוץ בקצבאות הילדים).

עלינו להכיר בכך שקיומה של המדינה היא המבטיחה בטחון, הן בהגנה מפני אויבים חיצוניים והן במתן הגנה ובטחון אישי בתוכה.

עלינו להכיר בכך שדווקא מדינה עצמאית, היא הערובה לקיומה של מערכת חינוך פורמלית ובלתי פורמלית כולל בניית תשתיות של בתי ספר, ספריות ומתנ"סים.

עלינו להכיר בכך שמדינת ישראל כמדינה, היא זו שמפעילה מערכת בריאות הדואגת לאזרחיה ולכלל הציבור מיום היוולדם ועד ליומם האחרון. מדינת ישראל כמדינה היא זו שמפעילה שרותי רווחה המטפלים בבעיות סוציאליות רבות ומגוונות.

בהזדקקות לכל השירותים הללו מבלי להכיר תודה - יש חשש גדול של מעבר על הדרכת התורה: " וְאָמַרְתָּ אֵלָיו - שְׂאִינְךָ כְּפִי טוֹבָה". הכרת הטוב איננה סוגרת את הדרך בפני ביקורת בונה ושאיפה לשפר ולשכלל בכל התחומים הללו. ביקורת המבוססת על הכרת טובה ואי כפיות טובה תתקבל ותשפיע הרבה יותר.

הבה נתפלל לתיקון גם בתחום חשוב זה מצד כל חלקי החברה בישראל.

לרפואה שלימה ומהירה בתוך שאר חולי עמו ישראל
איטה בת חנה ארנרייך
אליהו בן שרה כרמל

לע"נ שמואל רוזנהק ז"ל נלב"ע ו' באייר תשע"ג	לע"נ ר' מאיר בן יחזקאל שרגא ברכפלד ז"ל	לע"נ רבי יעקב בן אברהם ועיישה סבג ז"ל	לע"נ הרב אשר וסרטיל ז"ל נלב"ע ט' בכסלו תשס"ט

ERETZ HEMDAH
2 Brurya St. P.O.B 8178 Jerusalem 91080
Tel: 972-2-5371485 Fax: 972-2-5379626

ארץ חמדה ע"ר
רח' ברוריה 2 ת.ד. 8178 ירושלים 91080
טל' 02-5371485 פקס: 02-5379626

Email: info@eretzhemdah.org

web-site: www.eretzhemdah.org

ניתן לקרוא את הדברים גם באתר האינטרנט www.yeshiva.org.il

חמדת הדף היומי

חלל שעבד או אכל תרומה

הרב עקיבא כהנא

הגמרא (עב ע"ב) מחפשת מקור לדין שאדם שטועה בדבר מצווה פטור מלהביא קרבן על העבירה שעבר בטעות שהיה סבור שעושה מצווה, והגמרא רוצה להוכיח מאכילת תרומה שבה הדין שכהן שאכל תרומה והתגלה שהוא חלל (שאביו נשא אישה הפסולה לכהונה ולכן הוא אינו כהן אלא חלל ואסור לו לאכול תרומה) שאינו צריך לשלם קרן וחומש, **והגמרא דוחה** שהטעם לדין זה אינו משום שטעה בדבר מצווה, אלא שלמדים מהפסוק "ברך ה' חילו" שחלל שעבד בבית המקדש בדיעבד עבודתו כשירה (הקב"ה מקבל בדיעבד את עבודת החלל), וכיון שגם אכילת תרומה נקראת עבודה, חלל שאכל תרומה בדיעבד אינו צריך לשלם קרן וחומש. **הגמרא מביאה תירוץ נוסף** שמדובר כאן בתרומת חמץ בערב פסח וכיון שזמנו בהול לכן פטור מקרן וחומש.

דין זה שחלל שעבד עבודתו כשרה מקורו במשנה במסכת תרומות (ח, א), **והירושלמי (שם)** מביא שתי דעות מאיזה פסוק לומדים דין זה. רב מביא את המקור שמופיע גם בבבלי ("ברך ה' חילו") ואילו ר' יוחנן מביא בשם ר' ינאי מקור אחר, מהפסוק "הכהן אשר יהיה בימים ההם", ומשמע שבאותו זמן הוא כהן, גם אם לאחר זמן מתברר שהוא לא כהן. **הירושלמי כותב** שאחת הנפק"מ בין שתי הדרשות הוא לגבי קדשי הגבול (תרומה), שאם לומדים מהפסוק "ברך ה' חילו", הרי שלא ניתן ללמוד אלא לעבודה בבית המקדש (כי המשך הפסוק הוא ישימו קטורה באפיך, וכליל על מזבחך) ורק אם לומדים מהפסוק 'הכהן אשר יהיה בימים ההם' ניתן ללמוד גם לתרומה.

לעומת זאת הרמב"ם (תרומות י, יב) לגבי תרומה כותב שכהן שאוכל ונדע לו שהוא בן גרושה וכן חלוצה פטור מחומש, וחיוב בקרן, "ואם היה ערב פסח... פטורין מלשלם מפני שזמנה בהול".

כסף משנה מבאר שלדעת הרמב"ם שני תירוצי הגמרא לא חולקים, התירוץ הראשון שדיבר על אדם שגילה שהוא בן גרושה וחלוצה בא לפטור מהחומש, ואילו התירוץ השני בא לפטור גם מהקרן.

מרכבת המשנה (שם) לא מקבל את הסבר הכסף משנה, וכותב שאכן לפי התירוץ הראשון בגמרא כשהתברר שאינו כהן, הוא פטור גם מהקרן, בגלל שאכילת תרומה נקראת עבודה, אלא שהרמב"ם לא פסק כתירוץ זה, אלא כתירוץ השני בגמרא שבערב הפסח זמנו בהול. **ובאמת** לתירוץ הראשון היה הדין שפטור גם מקרן אלא שהרמב"ם לא פסק כך.

הוא מביא ראייה מדברי הרמב"ם (ביאת מקדש ו, י) שפוסק לגבי עבודה בבית המקדש, שכהן שעובד בבית המקדש והסתבר שהוא בן גרושה עבודתו כשירה, ויתירה מזאת, אפילו אם החלל יודע שהוא חלל, ובמודע עבד שלא כדין, עבודתו כשרה. **אם אכן טעם הפטור** לשיטת הרמב"ם הוא בגלל שבדיעבד האכילה שלו נחשבת אכילה של כהן, אם כן צריך לפטור גם באופן שכבר ידע שהוא בן גרושה וחלוצה, כמו שכשעבד בבית המקדש אחרי שידע הוא בן גרושה וחלוצה עבודתו כשירה.

לכן מסקנתו שלרמב"ם לא לומדים בכלל מהפסוק שמובא בבבלי את הפטור והרמב"ם לא פסק שאדם שאוכל תרומה פטור כשיטת ר' יוחנן בירושלמי, שהרי הביא את הפסוק 'ברך ה' חילו', וגם הבבלי כוונתו רק לדמות תרומה לעניין זה שהוא חשב שהוא עושה מצווה ולכן פטור מחומש, אבל לא עלתה על דעתו לפטור מקרן בגלל 'ברך ה' חילו' שנאמר רק בקודשים.

אם כן ברור שלשיטת הרמב"ם אין מקום להשתמש בדין של 'חלל שעבד' אלא בעבודה, ולא בדבר אחר, כמו תרומה או פדיון הבן.

לכן גם בפדיון הבן כתב שבט הלוי (י, קצא) בשם עוד אחרונים שאם פדו אצל כהן ונמצא חלל קיים חייב לפדות אותו מחדש, שהרי לא שייך לומר בכל דבר שאינו עבודה בבית המקדש שחלל נחשב כהן. **ועוד** שגם בתרומה הגמרא רצתה לומר שחלל שאכל נחשב ככהן, רק בגלל שתרומה נקראת עבודה, ולא במתנת כהונה אחרת שאינה נקראת עבודה. (גם לפי דבריו יתכן שזו גם כוונת הירושלמי כשאמר קדשי הגבול, רק לתרומה, בגלל שהוקשה לעבודה, אמנם ברור שאין ללמוד מזה לדינים אחרים). **אמנם פתחי תשובה (יורה דעה שה, ה) הביא יד אליהו** שמסתפק בזה, ולכן אומר שלא ניתן להוציא מכהן שהתגלה כחלל את כסף הפדיון.

סיכום: הגמרא תירצה שני תירוצים להסביר את הסיבה שכהן שהסתבר שהוא חלל פטור מתשלומים, ואחד מהם הוא שבעצם הוא נחשב ככהן לעניין זה. **הירושלמי** הביא מחלוקת בדין זה אם זה רק בעבודת המקדש, או גם בדיני כהונה שאינם בבית המקדש. **הרמב"ם** פסק את הדין לעניין עבודה, אמנם לעניין תרומה יש מחלוקת בין הכס"מ למרכבת המשנה האם אכן הרמב"ם פסק את הדין הזה, או שיש לו סיבה אחרת לפטור את הכהן מתשלומי קרן.

לגבי פדיון הבן לפי הסבר מרכבת המשנה ברמב"ם פשוט שאין כל יסוד לומר שהפדיון מועיל כשפדה אצל כהן חלל, אמנם היד אליהו שהובא בפת"ש אומר שזה ספק ואין להוציא את הכסף מהכהן.

שו"ת במראה הבזק

(מתוך ח"ח)

Ohio, USA

אוהיו, ארה"ב
חשוון תשע"ב

התרת נדר שנידר קנס על גלישה באינטרנט

שאלה

כאשר התחלתי להשתמש באינטרנט, חששתי שאגלוש באתרים אסורים. לכן קבעתי לעצמי תשלום של \$50 לצדקה על כל נפילה ח"ו. חשבתי ש"קנס" זה יגן עלי, אבל לצערי, נפלתי בתחום זה הרבה פעמים. לכן החלפתי את השיטה וקבעתי לי רב-חבר המפקח על הגלישה שלי.

האם אני רשאי לעשות התרת נדרים ולא לשלם את הקנס שקיבלתי על עצמי? יש לי עכשיו חוב גדול לצדקה. אם הייתי יודע שאלו יהיו התוצאות לא הייתי נודר נדר שכזה. אם אפשר להתיר את הנדר, האם אצטרך לפרט את מעשי לפני שלושת הדיינים?

תשובה

הקדמה: לצערנו הרב, בדורנו יש רבים מאד המתמודדים בתחום שהזכרת בשאלתך. הנך ראוי להערכה רבה על המאמצים שלך ועל הניסיונות לפתור את הבעיה. אנו ממליצים מאד, על אתר שנקרא 'שמור עיניך' <http://guardyoureyes.com> שמעניק תמיכה, סיוע ומידע רב, וגם נותן הדרכה מפורטת כיצד להיעזר בנדריים במהלך ההתמודדות.

- לכתחילה היה עליך לשלם מיד כל קנס שקיבלת על עצמך והתחייבת בו¹, וגם עתה, ראוי שתשלם לפחות חלק מהחוב לצדקה כפי יכולתך הכלכלית². יש הסוברים שניתן להחשיב את פרנסת בניו הגדולים כצדקה³.
- "אין להתיר נדרי צדקה אלא מדוחק"⁴. לכן, אם אתה משער, שתשלום חובות העבר, אפילו של חלק מן החוב לצדקה, יגרום לך לקשיים כלכליים, ניתן להתיר את הנדר⁵.
- לגבי התרת החיוב לעתיד, ניתן לסמוך על הפוסקים הסוברים שניתן להתיר אותו כבר כעת ובפרט אם אתה מתיר את הנדר לשעבר⁶. יחד עם זאת, על מנת למנוע מצב שההתרה תגרום לדבר עבירה ח"ו, תקבל על עצמך נדר חדש על העתיד שיעזור לך באופן יעיל יותר בהתגברות על היצר⁷.
- לגבי החובה לפרט את הנדר, נראה שדי בכך שתאמר לבית הדין המתיר שנדרת שאם תחטא בחטא מסוים תתחייב לצדקה, ואכן חטאת, ואתה בא להתיר את הנדר⁸, יחד עם זה, אתה מקבל על עצמך נדר חדש על העתיד כמו שנתבאר.
- אף אם מסרת מודעה בערב ראש השנה על ביטול הנדרים עוד לפני שנדרת⁹, רצוי להתיר את הנדר ולקבל נדר חדש כמבואר בסעיף הקודם¹⁰.

¹ מדין "בל תאחר", כמבואר בשו"ע יו"ד (סי' רנז סעי' ג).

² עיינו בשו"ת מהרלב"ח (סי' ד הובא בשיירי כנסת הגדולה, יו"ד סי' רנח הגה"ט לד). עיינו מה שכתב שו"ת מהרש"ך (ח"ב סימן קמד, הובא שם הגב"י נא): "כי יען כי זה הקנס הוא קנס גדול מבהיל, לגבי דידי אין הדעת סובלתו, ויפרע מחציתו וישאל על נדרו, ויתחרט לפני שלשה שיתירו לו ליפטר מן השארית". יש להעיר כי, מדברי מהרש"ך נלמד שהוא חולק על דברי המהר"ם מינץ שיובאו לקמן, שאי אפשר להישאל על קנס לצדקה, שהרי שם עוסק במי שקיבל על עצמו קנס אם יעבור על איסור ולא יציית לפסק הדין, ובכל זאת, הוא כותב שניתן להתיר את הנדר.

³ עיינו מה שכתב ה"בינת אדם" (שער איסור והיתר סי' עה אות צה) בסוף דבריו, לאחר שמסקנתו הייתה להתיר את הנדר: "וליתר שאת לתקן הדבר מעבר ועל להבא שמא מה שנתחייב כבר לצדקה אין לו היתר בכך מסר מודעה לפנינו בזה הלשון אם לא הותר נדר של צדקה ואם כן חייב אני מעבר וגם להבא אתחייב אזי אני מוסר מודעה שכל צדקה שאתן אני או אשתי וכן מה שאני מפרנס בני הקטנים וכן כל דבר שנקרא צדקה יהיה לתשלום נדר זה ולרווחא דמילתא בכל ערב ראש השנה או בכל עת שירצה יתיר לו נדר זה". עיינו באריכות בספר "הלכות מעשר כספים" (פרק יא). ה"בינת אדם" הזכיר בניו הקטנים, אבל ודאי שאין כוונתו קטנים ממש, שהרי הוא בעצמו ב"חכמת אדם" (כלל קמד אות יא) פסק שבניו הקטנים אינם בכלל צדקה, ואולי זו ט"ס.

⁴ שו"ע יו"ד (סי' רג סעי' ג). במקרה דנן, שההתחייבות לצדקה נעשתה בדרך של קבלת קנס על עשיית איסור, פסק המהר"ם מינץ (תשובה עג) שאין להתיר כלל נדר זה, משום שחל בזה דין 'אמירתו לגבוה כמסירתו להדיוט' (אלא שיכול לתת דבר אחר לצדקה חילופיו). פסק זה הובא להלכה ב"חכמת אדם" (כלל ק סעיפים יב, כד-כה). לעומת זאת, מהר"י מרגלית, בדברי שאלתו למהר"ם מינץ, נקט בפשטות שניתן להתיר את הנדר. מחלוקת זו הובאה ב"כנסת הגדולה" ("שיירי כנסת הגדולה" סי' רנח הגהת הטור כח). מדבריו של בעל "כנסת הגדולה", וכן מסתימת בעל "ערוך השולחן" (ראה בהלכות נדרים, הנדפס מחדש, סי' רלט סעי' נו) נראה שחידוש זה של המהר"ם מינץ אינו מוסכם להלכה וכן ראה לעיל הערה 2. לעומת זאת, בשו"ת "שמן המור" (יו"ד סי' ג), נראה שמצדד כמהר"ם מינץ, ואף מדייק מלשון השו"ע כדבריו, עיי"ש. אמנם, אף אם נפסוק כדברי המהר"ם מינץ, הרי שאפשר לצדד שהנדר לא חל, וזאת משתי סיבות. ראשית, החיוב לצדקה נעשה בתורת תנאי, וממילא חל כאן דין אסמכתא. הגהות אשר"י (סנהדרין פ"ג ס"ק ז) נקט בפשטות, שנדר שנעשה בתור קנס לא חל, משום שאסמכתא לא קונה. לכן, מי שנדר לתת לצדקה אם ישחק בקוביא ועבר על נדרו, פטור מלתת. לעומת זאת, בתשובות מהר"ם מרוטנבורג (הובא במדרכי מגילה סי' תתכה) נקט בפשטות שהנדרחל וחייב לשלמו וכן פסק בתשובות הרשב"א (מיוחסות, סי' קפג). להלכה פסק המחבר בהלכות צדקה (שו"ע יו"ד סי' רנח סעי' י) כדעת המהר"ם. לעומת זאת, בהלכות תענית, (שו"ע או"ח סי' תקסב סעי' יג), המחבר חילק בין תנאי על 'דבר הרשות' ובין תנאי על 'דבר מצוה'. האחרונים האריכו השוב הסתירה לכאורה בפסקי השו"ע. מכל מקום, כאן שמדובר בדבר מצוה, בודאי שלהלכה החיוב חל (עיינו שו"ת חת"ס (יו"ד סי' רמב), 'ערוך השולחן' (יו"ד סימן רנז סעיף לג), ועיין גם 'משנה ברורה' (שו"ע או"ח סי' תקסב ס"ק נא). מכל מקום, נראה שניתן לצרף את השיטות שסוברות שחל כאן דין אסמכתא, על מנת להקל בנדון דידן. שנית, בשו"ת "תומת ישרים" (סי' סג), הביא תשובה מחכם אחד, שכל הדין שאי אפשר להתיר את הנדר עד שיחול, הוא כאשר האדם חפץ בקיום תנאו וקיום נדרו, אבל כאשר אדם נודר להרחיק הדבר מעצמו, ניתן להתיר, משום שעיקר הנדר לא צריך התרה משום נדרי זירוזין. "תומת ישרים" עצמו חולק על חידוש זה (סי' סד), שתי הדעות הובאו ב"שיירי כנסת הגדולה" (יו"ד סימן רנח הגהת הטור כג). החזו"א (סימן קמא אות א) הביא את תשובת הרשב"א לגבי מי שאסר על עצמו בשר ויין אם יעשה עבירה פלונית (מיוחסות רנה) וציין שלפי דעת הר"ן בדן המדיר את אשתו ועברה על נדרו, נדר זה אינו חל מדין נדרי זירוזין. אף בשאלה זו, נפסק להלכה להחמיר. תשובת הרשב"א נפסקה להלכה בשו"ע (יורה דעה רח, ב), אך ניתן לצרף את דעת הר"ן להקל. כעין דבריו אלה, ראה גם בשו"ת הרב"ך (לרבי בנימין כהן, תלמיד מהר"ם זכות) תשובת ר' ישראל ברכיה, מרבני איטליה, (סי' לח) לגבי חבורה שקיבלה על עצמה לקום השכם בבוקר ולא עמדה בכך: "והווי כנדרי שגגות דמעיקרא סברי למיכף ליצרייהו ואשתכח השתא דיצרייהו כיף להו וכל שהנדר טעות מקנס נמי פטורים... דהקימה בהשכמה כ"כ בקיץ ובחורף דבר קשה הוא אפילו לפרושים, כ"ש להדיוטות העצלים..." דון

מינה ואוקי באתרה. יש להעיר, שבנדר של צדקה באסמכתא, שלא נוגע לדבר איסור, פסק בשו"ת "אבני נזר" (יו"ד רצז) שיש להקל להתיר אף שלא מדוחק, על פי תשובת הרשב"א לגבי בשר ויין. ראיתו זו של ה"אבני נזר" תמוהה לכאורה, שכן שם הרשב"א איננו דן בנדר אסמכתא של צדקה, אלא בקנס בעלמא, ואילו בנדר אסמכתא של צדקה, יתכן שדינו כמו נדר צדקה רגיל. עיינו בשו"ת "שואל ומשיב" (מהדו"ק, ח"א סי' עב), שכתב את החילוק הזה בדעת הרשב"א, עיי"ש באורך בכל התשובה וכן בשו"ת "שמן המור" (שם) וצ"ע.

5 מקור דין זה הוא מדברי הרמב"ם בסיום הלכות נדרים (פרק יג הלכה כה), אולם מצאנו מחלוקת בביאור ה"דוחק". ה"בינת אדם" (שער איסור והתר סימן עה אות צה) צידד להתיר במקרה "שהשואל אינו עשיר ותלי ביה טפלי ויושב ולומד היינו דוחקא" וכן כתב בשו"ת "בית יצחק" (יו"ד ח"ב סימן עה אות ג): "ולבי אומר לי דהיכי שיש מצוה בהתרתו בכגון שהעני הנודר או שנחלה או שלא יהיה לו שלום בית על ידי כן, יש מצוה בהתרה או שצריך המעות לקרוביו". לעומת זאת, בעל "ערוך השולחן" (יורה דעה, סימן רנח סעיף כג) הקל יותר וכתב "ודע שכתבו בשם רדב"ז שהחכם המתיר נדר של צדקה ראוי לעונש שמפסיד לעניים ואני אומר דוודאי אם הוא אמוד אלא שחוזר בו מפני שהוא כילי או טעם אחר וודאי ראוי לעונש ומי יזדקק להתרת נדר כזה אבל אם החכם רואה שכבדה עליו לשאת משא זו וזה הנודר נדר בחפזו בלי מתינת הדעת וודאי מצוה להתיר לו והכל לפי העניין". וכן מצאנו בשו"ת מהרש"ם (ח"א סי' סז).

6 להלכה נפסק, שכאשר אדם נודר על תנאי, אין להתיר את הנדר עד שהתנאי מתמלא. לפי זה לכאורה אין אפשרות להתיר את הנדר לעתיד, אלא רק לאחר מעשה העבירה. מכל מקום, בנדון דידן נראה שאפשר להקל ולהתיר את הנדר כבר עכשיו וזאת מכמה סיבות: א. לכאורה היה מקום לסבור, שאם הנודר יתיר את נדר הצדקה (במקרה של דוחק), הרי שעל ידי התרת חיוב הצדקה על העבר, הותר גם חיוב הקנס על העתיד. סברה זו הובאה בשו"ת מהר"ם מרוטנבורג (דפוס פראג סימן קפא): "צ"ע אדם שנדר שבכל פעם שיעשה דבר שיפרע פשוט מה תקנה יש לו כי אין להתיר לו עד שיתחייב הפשוט וא"כ בכל פעם ופעם יצטרך שאלה לחכם או שמה יש לדחות הותר הראשון הותרו כלם כיון שאינם יכולי לחול עד שיחול הראשון תחלה וצ"ע הר"י ברבי אברהם". בביאור דברי הריצב"א, שמצדד להתיר, רק משום 'הותר הראשון הותרו כולם', ולא משום 'הותר מקצתו הותר כולו', עיין במה שכתבו המהר"א מטיקטין (הובא ב'קובץ מפרשים מכת"י, שו"ע מהדורת פרידמן), וכן הרב הוטנר בספרו 'תורת הנזיר' (פ"ג). אם כן, צד זה של ההיתר נשאר בספק. לעומת זאת, עיין ב"שיירי כנסת הגדולה" (סי' רכת, הגהת הטור כד-כו), שמדברי הרדב"ז נראה שמכריע שניתן להתיר את כל הנדרים בבת אחת וצ"ע.

אמנם, ספקו של הריצב"א הובא בשו"ת מהר"ם מינץ (סי' עג) והוא חידש שכל הספק של ריצב"א הוא רק באדם שנדר שלא לעשות איסור, ומלבד נדר זה, גם נדר שבכל פעם שיעבור על נדרו, ייתן קנס לצדקה. במקרה זה, נדר הקנס הוא עצמאי, ובאמת אין להתיר אותו מראש כפי שביארנו. אכן, במקרה שהאדם הזכיר רק את הקנס, הרי שאנו מפרשים דבריו שהנדר והקנס הם "בחדא מחתא", כלומר, הוא נדר שלא לעשות איסור והקנס מחוק את הנדר הראשון. במקרה זה, הוא יכול להתיר את הנדר הראשון, וממילא הוא ייפטר לגמרי מהקנס. חידושו זה של המהר"ם מינץ הובא להלכה בשו"ת (שו"ע יו"ד סי' רלט סי' קכב) וב"חכמת אדם" (כלל ק' סעיפים כד-כה), וכן ב"בינת אדם" (שם), ראה לעיל הערה 5, ובשו"ת "רוב פעלים" (יו"ד ח"א סי' לט). ב. צד שני להתיר, מתבסס על חידושו של מהר"ם חביב, שהנודר בתנאי יכול לבטל את הנדר לפני קיום התנאי, מדין "אתי דיבור ומבטל דיבור". צד זה הביא ה"רוב פעלים" (שם) לצרף לדעת לדברי המהר"ם מינץ המוזכרים באות הקודמת, על מנת לאפשר את ההתרה גם לפני קיום התנאי.

לצדדים אלו, ניתן לצרף את שני הצדדים הנוספים שהבאנו בהערה לעיל, שהנדר מעיקרא לא חל משום אסמכתא או משום נדרי זירוזין ונדרי שגגות. ראה גם ב"חבל יוסף" ("חדרי דעה" סי' רל"ט על דברי השו"ת "ק"ק טט), "סלסלות יוסף" (סי' לא, יוסף אברהם צינוביץ אב"ד לומזא, תרצ"ז ובשו"ת "דברי יהודה", יהודה ליב אב"ד אוסטורב, ורשא תרס"ד סי' ז).

7 ה"תורות הדש"ן (ח"ב סי' קצב) כתב: "דחכמים גזרו שלא להתיר שום נדר שיוכל לבוא שום מכשול ותקלה מן ההתרה", וכן פסק מהרש"ל (יש"ש יבמות פ"ג סימן ט"ז), וכן פסק המחבר (שו"ע יו"ד סי' רכח סעי' טו) והרמ"א (שם בסי' רל). אכן, ראה בשו"ת הרשב"א (ח"א סי' תרצו), הביאה ה"ב"י בסוף סימן רכת, והשו"ת שם ס"ק פג) שקהל שכללו בחרם שמי שישחוק בקוביא יהיה בנידוי, מותר להתיר את החרם הזה, כיון שאין היתר זה בגוף האיסור ממש כגוף השחוק אלא הקנס הוא שמתירין. לפי זה, לכאורה היה מקום לומר שניתן להתיר את הקנס, ואין זה נחשב כהתרה שיבוא ממנה מכשול. אמנם, לפי מה שבארנו לעיל על פי דברי המהר"ם מינץ, הרי שההתרה היא על עצם האיסור, וזה ודאי לא ניתן לעשות. לכן, הציע מו"ר הגר"ז גולדברג (וכן מצינו בשו"ת הרב"ד, שהובא לעיל בהערה 4) שלאחר ההתרה, הנודר יקבל על עצמו נדר נוסף, שהוא מעריך שיועיל יותר להימנע מהאיסור, ובאופן זה, ניתן להתיר את הנדר הראשון.

8 עיקר הטעם שצריך לפרט את הנדר, הוא שמא הנדר הוא על דבר איסור. כאן שהנדר הוא על דבר איסור, אלא שהוא מקבל על עצמו מיד נדר חדש, ממילא אין כל מקום לדון זה, ובודאי שכאן מפרט את כל הנדר, אלא שלא מפרט על איזה חטא בדיוק קנס את עצמו, נראה שאין כאן כל חשש.

9 בנוסחים שלפנינו, המודעה כוללת אף נדרי מצווה, מלבד "נדרי תענית בשעת מנחה". כפי שנפסק בשולחן ערוך (יורה דעה סי' ריא סעי' ב), ניתן לסמוך על המודעה רק אם לא זכר אותה בשעת הנדר.

10 בשו"ע (יורה דעה סימן ריא, סעיף ב'), וכן בסעיף א' ברמ"א) נפסק שיש לחוש לדעות הסוברים שאין המודעה מועילה לבטל הנדר אלא אם מזכיר את המודעה מיד אחרי הנדר. בשו"ת "תשורת ש"י" (ח"א סי' תקפז) הביא את קושיית ה"ברכי יוסף", שבשו"ת "אבקת רוכל" (סימן קעו) כתב מרן שאפשר לסמוך על המודעה. בישוב הדבר כתב ה"תשורת ש"י" שלכתחילה אין לסמוך על המודעה כאשר ניתן לעשות התרת נדרים, והוא דבר שיש לו מתירין. לעומת זאת, בנזירות שמשון, שבזה עסקה התשובה ב"אבקת רוכל", וכן בנדרי צדקה שאין להתיר אלא מדוחק, אז ניתן לסמוך על המודעה. אף הגרש"ז אורבך הסתפק להתיר ("מנחת שלמה" סימן צא אות כ) במקרה שקיבל עליו צדקה, ולא הזכיר בפירוש לשון נדר, שמא אז ניתן לסמוך על המודעה. למעשה מסיק ה"תשורת ש"י" שאין להסתפק במודעה, ויש גם לעשות התרת נדרים, וכן כתב רבי בנימין כהן בתשובתו לפסקו של ר' ישראל ברכיה שהוזכר לעיל, שיש לחוש לעשות לכתחילה התרת נדרים, וממילא יש לכתחילה גם לקבל נדר חדש כמו שהתבאר.

ה"תשורת ש"י" מקל גם לסמוך על כל נדרי, אך עיינו ב"ערוך השולחן" (או"ח תריט סעיף ג) שאין לסמוך על כל נדרי, כיון שהיא נוסחא קבועה לא שייך לגביה שכחה וכן האריך בהלכות נדרים הנדפס מחדש (סוף סי' ריא).

בשם צוות המשיבים ובברכת התורה,

הרב משה ארנרין הרב יוסף כרמל
ראשי הכולל

חברי הועדה המייעצת:

הרב זלמן נחמיה גולדברג
הרב נחום אליעזר רבינוביץ
הרב ישראל רוזן

